

конфесійних та етноконфесійних громад, протидія еміграційним рухам населення німецьких та менонітських колоній тощо. У 1924 році функції роботи серед національних груп були передані Центральній Комісії у справах національних меншостей при ВУЦВК, вищому законодавчому органі УСРР. Діяльність зазначених органів влади продовжувалася до початку 1930-х років. В подальшому, в умовах остаточного утвердження сталінського тоталітарного режиму, спеціалізовані органи влади з роботи серед національних меншин розформовуються, а їх діяльність припиняється.

Список використаних джерел

1. Первое Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств, 8–11 января 1927 г.: стенографический отчет, резолюция, постановление и материалы. – Харьков: Изд-е ЦКНМ при ВУЦИК, 1927. – 228 с.
2. Чирко Б. В. Национальні меншини в Україні (20–30 роки ХХ століття): монографія / Богдан Володимирович Чирко. – К.: Асоціація «Україно», 1995. – 215 с.
3. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.6. – Спр.1.
4. Там само. – Оп.6. – Спр.7.
5. Там само. – Оп.6. – Спр.48.
6. Там само. – Оп.20. – Спр.750.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.1. – Оп.3. – Спр.559.
8. Там само. – Ф.1. – Оп.3. – Спр.2100.
9. Там само. – Ф.1. – Оп.3. – Спр.2122.
10. Там само. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.2236.
11. Там само. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.616.
12. Там само. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.1769.
13. Там само. – Ф.413. – Оп.1. – Спр.3.
14. Там само. – Ф.413. – Оп.1. – Спр.4.
15. Там само. – Ф.413. – Оп.1. – Спр.9.

References

1. Pervoe Vseukrainskoe soveshhanie po rabote sredi nacional'nyh men'shinstv, 8–11 janvarja 1927 g.: stenograficheskij otchet, rezolucija, postanovlenie i materialy. – Har'kov: Izd-e SKNM pri VUCIK, 1927. – 228 s.
2. Chyrko B. V. Nacional'ni menshyny v Ukraini (20–30 roky XX stolittja): monografija / Bogdan Volodymyrovych Chyrko. – K.: Asociacija «Ukraino», 1995. – 215 s.
3. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrainy. – F.1. – Op.6. – Spr.1.
4. Tam samo. – Op.6. – Spr.7.
5. Tam samo. – Op.6. – Spr.48.
6. Tam samo. – Op.20. – Spr.750.
7. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshyh organiv vlady ta upravlinnja Ukrainy. – F.1. – Op.3. – Spr.559.
8. Tam samo. – F.1. – Op.3. – Spr.2100.
9. Tam samo. – F.1. – Op.3. – Spr.2122.
10. Tam samo. – F.5. – Op.1. – Spr.2236.
11. Tam samo. – F.166. – Op.2. – Spr.616.
12. Tam samo. – F.166. – Op.2. – Spr.1769.
13. Tam samo. – F.413. – Op.1. – Spr.3.
14. Tam samo. – F.413. – Op.1. – Spr.4.
15. Tam samo. – F.413. – Op.1. – Spr.9.

Chyrko B. V., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Academy of Municipal Management Department of Psychology and Social Sciences (Ukraine, Kyiv), polina_nz@mail.ru

Structure of the Soviet Power's Specialized Bodies and Organization of Their Work on Implementing the Ukrainization and Meeting the Ukraine's National Minorities' Needs (1920 – early 1930s)

The paper pursues a goal to analyze both the structure of the Soviet power's specialized bodies and the organization of their work in the ethnic sphere. In preparing the publication, the Author has used the general scientific research methods in the field of historical and ethnological issues – principles of historicism and objectivity, as well as specific research methods, including problem-chronological, historical and comparative, statistical and analytical. The present paper unveils the main stages of formation of the structure of the Soviet power's specialized bodies intended to implement Ukrainization and meet national and cultural, language and

other needs of the Ukraine's national minorities, the role the Soviet, the state and party bodies in formation of the national administrative units' system, the network of national educational and cultural and educational institutions, the implementation of the land management in areas of the national minorities' abode and others. The author concludes that the active work of the power's specialized bodies in the ethnic sphere in the 1920–th has played a positive role in meeting the ethnic groups' needs in Ukraine at that time.

Keywords: *bodies of power, Department of the national minorities of the People's Commissariat for Internal Affairs (PCIA/NKVS) of the Ukrainian SSR, National Minorities Central Commission under the All-Ukrainian Central Executive Committee, Council of national minorities of the Commissariat of Education, national zoning, national education, Ukrainization policy, ethnic Ukrainians, national minorities.*

Чирко Б. В., кандидат исторических наук, доцент кафедры психологии и общественных наук, Академия муниципального управления (Украина, Киев), polina_nz@mail.ru

Структура специализированных органов советской власти и организация их работы по осуществлению украинизации и обеспечению интересов национальных меньшинств Украины (1920 – начало 1930-х годов)

Целью исследования является анализ структуры и организация работы специализированных органов советской власти в этнической сфере. При подготовке публикации применялись общенаучные методы исследований в сфере исторической и этнологической проблематики – принципы историзма и объективности, а также конкретно-исторические методы, в частности проблемно-хронологический, историко-ставительный, статистико-аналитический. В предлагаемой публикации показаны основные этапы формирования структуры органов советской власти по осуществлению украинизации и обеспечению национально-культурных, языковых и иных интересов национальных меньшинств Украины, роль советских, государственных и партийных органов в создании системы национальных административно-территориальных единиц, сети национальных образовательных и культурно-просветительных учреждений, проведению землеустройства в регионах проживания национальных меньшинств и др. Автор приходит к выводу, что активная деятельность специализированных органов власти в этнической сфере в 1920-х годах сыграла позитивную роль в обеспечении интересов этнических групп Украины в рассматриваемый период.

Ключевые слова: *органы власти, Отдел Национальных меньшинств НКВД УССР, Центральная Комиссия по делам национальных меньшинств при ВУЦИК, Совет национальных меньшинств наркомата образования, национальное районирование, национальное образование, политика украинизации, этнические украинцы, национальные меньшинства.*

* * *

УДК 94:061.22(477.81)

Давидюк Р. П.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, Рівненський державний гуманітарний університет (Україна, Рівне), davrus63@gmail.com

УКРАЇНЬСКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ І РОЗВИТОК КООПЕРАЦІЇ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ (1921–1926 РР.)

На основі критичного аналізу архівних матеріалів, міжвоєнної періодики, спогадів досліджується вплив і місце українських політичних емігрантів у розбудові кооперації у Волинському воєводстві. Доведено, що емігранти стали засновниками повітових кооперативних союзів, при їх сприянні відкривалися книгарні, банки, майстерні, магазини. Незважаючи на внутрішні проблеми, контроль польської влади у першій половині 20-х рр. вони сприяли зближенню української кооперації Західної Волині та Східної Галичини.

Ключові слова: *Волинське воєводство, Друга Річ Посполита, українські політичні емігранти, кооперація.*

Західна Волинь, приєднана до Польщі згідно Ризького мирного договору 1921 р., була переважно сільськогосподарським регіоном з великими соціальними та національними контрастами, де українська більшість протистояла польській меншості не лише у національному чи релігійному плані, але й економічному житті. Українці не володіли великими капіталами, розвиненою торгівлею, промисловими підприємствами, тому основною формою їх господарської організації стала кооперація, яка не вимагала інвестування великих коштів. До відбудови і розвитку кооперативного руху у міжвоєнній Волині

долучилися українські політичні емігранти, значна частина яких після перемоги більшовицької влади опинилися на території Польщі.

Мета наукової статті полягає в аналізі місця, значення та впливу українських політичних емігрантів на розвиток кооперативного руху у Волинському воєводстві у першій половині 20–х рр. ХХ століття.

Джерельну базу наукової статті складають архівні документи та матеріали міжвоєнної преси. Наукова новизна полягає у введінні у науковий обіг маловідомих документів, пов'язаних з кооперативною діяльністю українських політичних емігрантів, зокрема архівно-кримінальних справ та матеріалів міжвоєнної періодики. Історіографія проблеми, пов'язана з аналізом розвитку кооперативного руху, представлена, насамперед, доробками І. Витановича [3], В. Вісина [4].

Прийняття закону про кооперацію 29 жовтня 1920 р., що вступав у дію із 1 січня 1921 р., сприяло відбудові кооперативів у Другій Речі Посполитій [36, s. 1951–1974]. У цей час поступово налагодили роботу чотири кооперативні союзи Західної Волині: Рівненський (голова Дмитро Бабенко), Дубенський (Олександр Ігнат'єв), Кременецький (Михайло Панкевич), Острозький (Пилип Павлюк). Важке становище змушувало ці союзи скорочувати до мінімуму штати співробітників, тому у 1921 р. там працювало не більше одного інструктора. Дещо у кращому становищі перебував Острозький союз завдяки торгівлі, переважно дрібній, з Радянською Україною. Сюди потрапляло багато людей з радянського боку і «щоденно приносили клуночками та до 200 пудів збіжжя» [21, с. 2–3]. Для запобігання таких зв'язків, польська влада, посилювала поліцейний контроль у прикордонні.

В умовах слабкості місцевої інтелігенції, розрізненості ідейного проводу ініціативу у відродженні та розвитку кооперативного руху виявили українські політичні емігранти. Попри труднощі і заборони польської влади, опинившись на Волині, яка була найближче до їх малої батьківщини, вони розпочали організацію економічних установ, при їх сприянні відкривалися книгарні, банки, майстерні, магазини. Газета «Волинське слово» писала: «Надніпрянці, оселившись на Волині органічно ввійшли в місцеве життя. Вони закладали кооперативи, провадили кооперативно-господарчі курси, вели перед у Просвітах, читали лекції, організували національні свята, – словом пірнули з головою в громадську працю» [1, с. 4]. Окрім іншого, створення кооперативів давало можливість працевлаштування, що було надзвичайно важливою проблемою для емігрантів. Іван Мартюк згадував: «Українська кооперація вважала за обов'язок прихистити інтернованих вояків армії УНР, частину переселенців з Великої України. Центросоюз доручав повітовим союзам приймати по 2–3 інтернованих на роботу в повіті, а інших, по відбуттю практики, спрямовували на північні землі» [23, с. 37].

Політичні емігранти в найбільшій мірі спричинилися до заснування Бюро волинської кооперації у Кременці. Головою Бюро та завідувачем інструкторсько-кооперативним відділом був Яким Грабів [9, арк. 5], членом Ради – Марко Трепет, культурно-видавничим відділом видав Сергій Бачинський [8, арк. 178]. До правління Боложівського споживчого товариства на Кременеччині долучився Іван Романченко [2, с. 3]. При Кременецькому Союзі кооперативів діяло правниче бюро

для селян, очолюване адвокатом Григорієм Степурою, у минулому подільським губернським комісаром [24, с. 318].

У червні 1921 р. у Кременці почав працювати перший «Український кооператив», який мав на той час біля сотні пайщиків і власну крамницю [17, с. 3]. Діячі цього кооперативу організували читальню українських газет, бібліотеку, поширювали торгівлю книжковою і канцелярською продукцією, почали видавати кооперативний журнал «Зоря кращого», однак у 1922 р. під тиском польської влади це видання припинило існування.

У 1921 р. Кременецький Союз кооперативів виділив 6 тисяч польських марок на продукти та одну тисячу додатково на цукерки для влаштування Зелених свят сиротам та бідним дітям трьох притулків Кременця [20, с. 4]. У листі до Василя Біднова (жив у той час у Кременці) Іван Огієнко цікавився: «В Кременці єсть Кременецький Повітовий Союз Кооперативів; головою його – Михайло Панкевич (уродженець Поділля, у минулому хорунжий армії УНР – авт.). Цей Союз закупив книжок на 1/4 мільйона марок. Чи вже ж він не міг би купити також і видань «Укр[аїнської] Авт[окефальної] Церкви» і піддержати Видавництво?» [26, с. 131]. Відомо, що Кременецький союз надав 80 тис. пм на видання «Малого Кобзаря» та «Короткої біографії Т. Г. Шевченка». Персонально на цю справу 9.656 пм пожертвував Яким Грабів, 10 тисяч – Михайло Панкевич [34, с. 123–124].

На початках кооперативний союз у Кременці намагався налагодити співпрацю з кооперативними організаціями Радянської України, зокрема на засіданні Бюро 16 вересня 1921 р. ухвалили рішення, «заслухавши доклад п. Грабова, доповнений п. Буцом, про можливість практичної роботи кооперативних союзів з В. України на Волині», звернутися до Х. Барановського з листом для «з'ясування їх планів щодо практичної роботи на Волині» [18, с. 2]. Активна громадська позиція, поряд із заборонаю польської влади проживати політичним емігрантам на західноукраїнських землях, призвело до виселення з Волині М. Трепета, Я. Грабова, І. Романченка і В. Біднова [2, с. 3]. Під тиском польської адміністрації змушений був залишити Здолбунів Микола Литвицький, у минулому заступник міністра внутрішніх справ УНР, продовживши кооперативну працю у Чехословаччині [24, с. 329–330].

Відбудову кооперативного життя в краї засвідчив проведений у квітні 1922 р. у Кременці кооперативний з'їзд за участі української інтелігенції Західної Волині, гостей із Східної Галичини, Холмщини, на якому ухвалили утворити Союзбанк для фінансування українських кооперативів. Говорилося на з'їзді про внутрішні проблеми, зокрема учасники докоряли керівництву Кременецького союзу за надмірний контакт з польською владою [13, арк. 8], що врешті призвело до звільнення М. Панкевича [2, с. 3].

Помітну роль у кооперативному русі міжвоєнної Волині відіграв агроном Євген Архипенко, у минулому міністр рільництва в уряді УНР. З 1921 р. він був головою Наглядової ради Острозького союзу кооперативів, пізніше перетвореного у Кооперативний банк [9, арк. 11зв]. Згодом працював у Рівному, Здолбунові, де видавав щомісячний ілюстрований часопис «Українське пасічництво», входив до Бюро Волинської кооперації у Луцьку, організував «Пасічну кооперацію» [22, с. 5]. Крім видання часописів, Є. Архипенко написав кілька підручників з пасічництва.

На IV Всеслов'янському з'їзді пасічників, що відбувався у Празі в 1927 р., отримав золоту медаль за «працю на полі пасічництва й пасічницькі твори» [7, с. 1]. Свідченням авторитету цього кооператора було включення його разом із С. Шелухіним до управи Союзу слов'янських пасічників (організація виникла у 1909 р. з метою взаємної співпраці у сфері пасічництва через проведення з'їздів на слов'янських землях) [16, с. 5].

Результатом енергійних зусиль емігрантів та місцевого населення стало утворення у Волинському воєводстві на кінець 1923 р. п'яти повітових кооперативних союзів: у Дубні, Рівному, Острозі, Здолбунові і Кременці [25, с. 221], хоча союз у Дубно і Рівному продовжував переживати організаційні труднощі. Першочергово український кооперативний рух був зорієнтований на внутрішній ринок, забезпечував щоденний попит і потреби широких верств населення. З огляду на це, у Волинському воєводстві формувалися, насамперед, споживчі та кредитові кооперативи [3, с. 326].

Українські кооперативи мали багато проблем, як внутрішніх, так і зовнішніх. До об'єктивних проблем додався суб'єктивний чинник, людський фактор. Емігрант Сергій Бачинський, голова Наглядової ради Острозького Союзу кооперативів, відзначав, що «до складу правління увійшли спритні ділки», тому «розчищення цього спекуляційного гнізда забрала у мене багато часу і додало мені неприємностей і ворогів» [9, арк. 8–8зв]. С. Бачинський ставив питання про закриття «дutih» кооперативів, унаслідок таких «чисток» кількість кооперативів зменшилася наполовину [9, арк. 11зв].

Польська влада часто відмовляла у реєстрації кооперативам і товариствам з огляду на їх національну чи партійну приналежність, зокрема за період з травня 1922 до липня 1923 р. було відхилено 218 статутів. Якщо у кінці 1922 р. на Волині існував 61 український кооператив, то у 1924 р. їх кількість скоротилася до 44 [4, с. 132]. Певним виходом з такої непростой ситуації було налагодження контактів із галицьким Крайовим союзом ревізійним (КСР), діячі якого, маючи довосенний досвід, на кінець червня 1923 р. створили 13 повітових союзів із 776 кооперативами [27, с. 2–3].

Початковий період розвитку кооперативного руху на Волині підсумував з'їзд делегатів української кооперації Волинського, Поліського, Люблінського воєводств та діячів галицької кооперації 11 травня 1924 р. у Луцьку. Ініціаторами з'їзду були посли Антон і Павло Васильчуки, Сергій Козицький. Зауважимо, що на форумі був присутній голова КСР Юліан Павликовський, відбувався обмін думками щодо розвитку кооперативів місцевих активістів, емігрантів та галичан [19, с. 4]. На з'їзді артикулювалися проблеми і перешкоди у розвитку кооперації, зокрема відсутність кредитів, слабкість українського капіталу, національної буржуазії та інтелігенції, планувалося проводити кооперативні курси, організувати бібліотеки, посилити інструкторську підготовку [11, арк. 7–8].

У 1924 р. після проведення у Польщі грошової реформи та згорання інфляції розпочався новий етап розвитку кооперативного руху, позначений активізацією кредитної, споживчої, виробничої (насамперед молочарської) кооперації. Польський дослідник міжвоєнної доби Б. Багінський стверджував, що справжній розвиток кооперативного руху на Волині почався саме з 1924 р. [35, с. 58]. Поступово зміцнювалася кооперативна свідомість

населення, хоча українські кооперативи належали до різних ревізійних союзів, а українська кооперація не відмежувалася від польської.

Політичні емігранти продовжували організувати кооперативне життя в краї, розмірковуючи про те, що «судьба вирвала нас із гущі кооперативного життя на Великій Україні і перенесла на Волинь. Перебуваючи тут, вважаємо обов'язком українців і кооператорів по мірі сил і можливості вести працю економічного відродження села, рахуючись із всіма місцевими умовами і особливостями» [10, с. 3]. Будучи переважно людьми освіченими, вони бралися за будь-яку роботу, працювали за прилавками крамниць, у молочарнях, банках, книгарнях. У кооперативних установах краю біля 25% працівників були українськими емігрантами, а 40% брали участь в їх організації [30, с. 42–45].

Прикладом можуть слугувати три найбільші кредитові кооперативи: «Українбанк» у Луцьку, «Самопоміч» у Ковелі і «Український кооперативний банк» у Кременці та споживчі кооперативи: «Споживчий кооперативний союз» у Кременці, «Народний кооператив» у Ковелі, які виникли і розвивалися за активної участі української політичної еміграції. Так, емігранти В. Янівський, Д. Ковпаненко, Д. Барченко, М. Пирогов та інші долучилися до утворення першого кооперативу у Ковельському повіті під назвою «Народний кооператив» [32, с. 4]. Підготовка праці затягнулася на кілька місяців і лише з грудня 1923 р. кооператив відкрив першу крамницю, маючи запас придбаних споживчих, писемних, церковних речей, галантерейних і промислових товарів. Очолювали кооператив емігранти Дмитро Барченко, після нього Данило Ковпаненко, а з серпня 1925 р. Платон Доманицький, який у роки революції був одним з організаторів «Союзбанку» у Києві. До літа 1925 р. завідувачем крамниці у Ковелі працював В. Янівський, а після його переїзду до Варшави, ці функції перейшли до О. Калюжного [31, с. 3], продавцем трудився Й. Гарбарчук [15, арк. 23]. Згодом товариство відкрило дві крамниці: одну у центрі міста, іншу – на базарі, організувало кооперативні свята. Членами кооперативу були переважно селяни, загальною кількістю 150 осіб [28, с. 7]. Стабілізація валютного ринку сприяла відкриттю 5 жовтня 1924 р. Українського кооперативного банку у Луцьку під керівництвом Олександра Ковалевського, міністра періоду УНР. Одним із основних завдань банку було надання коротко- і середньотермінових позик жителям навколишніх сіл. З часом ініціювалося закладання банків у повітових центрах Волині.

На початку 20-х років тривав процес орієнтації волинських кооперативів на ревізійні союзи за територіальним, господарським, національним принципами. Після того, як у кінці 1922 р. Ревізійний союз у м. Львові отримав право проводити діяльність на всіх українських землях у складі Польщі [29, с. 11], відбувся прорив «сокальського кордону» у господарській сфері. З осені 1925 р. галицький союз направив свого ревізора для організації кооперативів на Волині, а з липня 1926 р. започаткував утворення кооперативів 1 ступеня [33, с. 4–5]. Водночас, частина кооперативів Західної Волині належала до польських ревізійних союзів, частина залишалася поза будь-якими впливами.

Споживча кооперація переважно була опанована українцями, кредитова – поляками. Це пояснюється,

насамперед, фінансовою допомогою влади, великими кредитами, які отримували кооперативи. Для отримання кредиту потрібно було довести свою «політичну благонадійність». Прикладом українського кооперативу, що належав до Союзу польських кооперативів у Варшаві та отримував державні кредити був «Волинський Селянський Кооперативний банк», організаційне засідання якого відбулося 2 лютого 1925 р. у Рівному старанням Володимира Оскілка [14, арк. 59]. У квітні 1925 р. він отримав 15000 злотих позички від Селянського банку у Варшаві [12, арк. 5]. Після загибелі колишнього отамана, цей банк потрапив під контроль КСР.

Польська адміністрація здійснювала постійний контроль за кооперативними установами. Повітові старости зобов'язували отримувати дозволи на всі кооперативні збори, а одержати їх можна було лише після неодноразових звернень. Хоча згідно закону подібні вимоги були безпідставними, потрібно було лише своєчасно повідомити про день і порядок зборів [5, с. 4]. Часто суд не затверджував статuti кооперативів, затягуючи винесення рішення різними причинами.

Негативно сприймалося владою налагодження організаційних зв'язків волинської та галицької кооперації. Рішучу боротьбу по витісненню з Волині українських кооперативів галицького родоводу розпочав воевода Г. Юзевський, одночасно ініціюючи утворення Волинського Союзу комунальних і кооперативних господарських організацій «Гурт» [6, с. 3]. Частина лояльно налаштованих до влади емігрантів підтримали «волинський експеримент» Г. Юзевського, який завершився у 30-х рр. цілковитим витісненням галицьких кооперативів з території Волинського воєводства.

Таким чином, у першій половині 20-х рр. на території Волинського воєводства відроджуються різні форми української кооперації, організуються повітові кооперативні союзи, активізуються контакти волинських та галицьких товариств. У 1924 р. після згортання інфляції підноситься розвиток кредитної, споживчої, виробничої молочарської, кооперації. Значна роль у цих процесах належала українським політичним емігрантам, які розвивали і поширювали кооперативну ідею посередництвом лекцій, брошур, часописів, книг, курсів. Кооперація стала потужним фактором економічної самодостатності українських селян Західної Волині, які з огляду на бідність і безземелля в умовах Другої Речі Посполитої не були затребувані в інших ділянках суспільно-економічного життя.

Список використаних джерел

1. Балябо А. «Ми» і «ви» в українській нацполітиці // Волинське слово. – 1937. – 25 лютого. – №8.
2. Вигнанці з Волині // Діло. – 1922. – 10 вересня – Ч.9.
3. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / Ілля Витанович. – Нью-Йорк: Т-во укр. кооперації, 1964. – 624 с.
4. Вісин В. В. Кооперативний рух на Волині у другій половині XIX – першій третині XX ст. / Валентин Вісин. – Луцьк: Вежа–Друк, 2014. – 440 с.
5. Влада проти кооператив на Волині // Господарсько-кооперативний часопис. – 1926. – 4 липня. – Ч.32.
6. Волинський Ревізійний Союз // Українська нива. – 1930. – 14 липня. – Ч.27.
7. Всеслов'янський з'їзд пасічників в Празі // Українська нива. – 1927. – 19 серпня. – Ч.42.
8. Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Київ. – Ф.П. – Спр.69848. – Т.1.
9. Там само. – Т.2.

10. Герасименко А. Голос кооператорів / А. Герасименко, В. Мацушенко // Українська нива. – 1927. – 24 червня. – Ч.29.
11. Державний архів Волинської області (Держархів Волинської обл.). – Ф.1. – Оп.2. – Спр.506.
12. Державний архів Рівненської області (Держархів Рівненської обл.). – Ф.30. – Оп.18. – Спр.1220.
13. Держархів Волинської обл. – Ф.1. – Оп.2. – Спр.84.
14. Держархів Рівненської обл. – Ф.33. – Оп.4. – Спр.15.
15. Там само. – Ф.Р-2771. – Оп.2. – Спр.3761.
16. Діло. – 1929. – 14 серпня. – Ч.180.
17. Життя української інтелігенції в Кременці // Українська трибуна. – 1921. – 18 червня. – Ч.37.
18. З кооперативного життя // Українська трибуна. – 1921. – 7 жовтня. – Ч.129.
19. З кооперативного життя // Діло. – 1924. – 16 травня. – Ч.106.
20. Зелене свято бідним дітям м. Кременця // Українська трибуна. – 1921. – 26 червня. – Ч.44.
21. Кооперація на Волині // Українська трибуна. – 1921. – 9 червня. – Ч.46.
22. Луччанин. Дописи // Діло. – 1929. – 2 лютого. – Ч.24.
23. Мартюк І. Центросоюз. Союз Кооперативних Союзів у Львові в роках 1924–1944. Спогади / Іван Мартюк. – Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1973. – 128 с.
24. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. – Ч. I. / Симон Наріжний. – Прага: Студії Музею Визвольної Боротьби України, 1942. – 327 с.
25. Наші повітові союзи // Господарсько-кооперативний часопис. – 1923. – 1 листопада. – Ч.21.
26. Пам'ятки. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (митрополита Ларіона) (1907–1968). Том 2. Упорядники тому: В. П. Ляхоцький, Н. П. Московченко, І. М. Преловська. – Київ: Держкомархів України, 2001. – 477 с.
27. Повітові Союзи кооператив // Діло. – 1923. – 18 жовтня. – Ч.159.
28. Розвиток споживчої та кредитової кооперації на Ковельщині // Українська нива. – 1927. – 7 січня. – Ч.5–6.
29. Узаконення діяльності Ревізійного Союзу на всіх українських землях в Польщі і зміна назви // Господарсько-кооперативний часопис. – 1925. – 2 грудня. – Ч.49.
30. Українська еміграція і кооперативний рух на Волині // Вісті Українського Центрального Комітету в Польщі. – 1927. – Березень. – Ч.10.
31. Українська кооперація // Українська нива. – 1929. – 10 березня. – Ч.11–12.
32. Українська кооперація. Кооперативний рух на Волині // Українська нива. – 1926. – 24 грудня. – Ч.3–4.
33. Українська повсюдна кооперативна організація на землях під Польщею // Господарсько-кооперативний часопис. – 1926. – 4 липня. – Ч.32.
34. Черніхівський Г. Кременецьке видання «Кобзаря» Т. Шевченка 1922 р. // Гаврило Черніхівський. Портрети пером. Статті, публікації, спогади, рецензії. Книга 3. – Кременець–Тернопіль: Папірус, 2008. – С.122–126.
35. Bagiński B. Spółdzielczość na Wołyniu / B. Bagiński. – Łuck: [w. w.], 1927. – 95 s.
36. Ustawa z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach // Dz. U. R. P. – 1920. – №111. – Poz. 733.

References

1. Baliabo A. «My» i «vy» v ukrainii natspolitytsi // Volynske slovo. – 1937. – 25 liutoho. – №8.
2. Vyhnantsi z Volyni // Dilo. – 1922. – 10 veresnia – Ch.9.
3. Vytanovych I. Istoriia ukrainskoho kooperatyvnoho rukhu / Illia Vytanovych. – Niu-York: T-vo ukr. kooperatsii, 1964. – 624 s.
4. Visyn V. V. Kooperatyvnyi rukh na Volyni u druhii polovyni XIX – pershii tretyni XX st. / Valentyn Visyn. – Lutsk: Vezha–Druk, 2014. – 440 s.
5. Vlada proty kooperatyv na Volyni // Hospodarsko-kooperatyvnyi chasopys. – 1926. – 4 lypnia. – Ch.32.
6. Volynskiy Reviziyniy Soiuz // Ukrainska nyva. – 1930. – 14 lypnia. – Ch.27.
7. Vseslovianskyi zizd pasichnykiv v Prazi // Ukrainska nyva. – 1927. – 19 serpnia. – Ch.42.
8. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy, m. Kyiv. – F.P. – Spr.69848. – T.1.
9. Tam samo. – T.2.

10. Herasymenko A. Holos kooperativ / A. Herasymenko, V. Machushenko // *Ukrainska nyva*. – 1927. – 24 chervnia. – Ch.29.
11. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti (Derzharkhiv Volynskoi obl.). – F.1. – Op.2. – Spr.506.
12. Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti (Derzharkhiv Rivnenskoï obl.). – F.30. – Op.18. – Spr.1220.
13. Derzharkhiv Volynskoi obl. – F.1. – Op.2. – Spr.84.
14. Derzharkhiv Rivnenskoï obl. – F.33. – Op.4. – Spr.15.
15. Tam samo. – F.R–2771. – Op.2. – Spr.3761.
16. Dilo. – 1929. – 14 serpnia. – Ch.180.
17. Zhyttia ukrainskoï intelihentsii v Kremetsi // *Ukrainska trybuna*. – 1921. – 18 chervnia. – Ch.37.
18. Z kooperatyvnoho zhyttia // *Ukrainska trybuna*. – 1921. – 7 zhovtnia. – Ch.129.
19. Z kooperatyvnoho zhyttia // *Dilo*. – 1924. – 16 travnia. – Ch.106.
20. Zelene sviato bidnym ditiam m. Kremetsia // *Ukrainska trybuna*. – 1921. – 26 chervnia. – Ch.44.
21. Kooperatsiia na Volyni // *Ukrainska trybuna*. – 1921. – 29 chervnia. – Ch.46.
22. Luchchany. Dopysy // *Dilo*. – 1929. – 2 liutoho. – Ch.24.
23. Martiuk I. Tsentrosiuz. Soiuz Kooperatyvnykh Soiuziv u Lvovi v rokakh 1924–1944. Spohady / Ivan Martiuk. – Niu–York: Vydavnytstvo M. P. Kots, 1973. – 128 s.
24. Narizhnyi S. *Ukrainska emihratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoï emihratsii mizh dvoma svitovymy viinamy*. – Ch. I. / Symon Narizhnyi. – Praha: Studii Muzeiu Vyzvolnoi Borotby Ukrainy, 1942. – 327 s.
25. Nashi povitovi soiuzy // *Hospodarsko–kooperatyvnyi chasopys*. – 1923. – 1 lystopada. – Ch.21.
26. Pamiatky. Epistoliarna spadshchyna Ivana Ohienka (mytopolyta Pariona) (1907–1968). Tom 2. Uporiadnyky tomu: V. P. Liakhotskyi, N. P. Moskovchenko, I. M. Prelovska. – Kyiv: Derzhkomarkhiv Ukrainy, 2001. – 477 s.
27. Povitovi Soiuzy kooperativ // *Dilo*. – 1923. – 18 zhovtnia. – Ch.159.
28. Rozvytok spozhyvchoi ta kredytovoi kooperatsii na Kovelshchyni // *Ukrainska nyva*. – 1927. – 7 sichnia. – Ch.5–6.
29. Uzakonennia diialnosti Reviziinoho Soiuzu na vsikh ukrainskykh zemliakh v Polshchi i zmina nazvy // *Hospodarsko–kooperatyvnyi chasopys*. – 1925. – 2 hrudnia. – Ch.49.
30. *Ukrainska emihratsiia i kooperatyvnyi rukh na Volyni // Visti Ukrainskoho Tsentralnoho Komitetu v Polshchi*. – 1927. – Berezni. – Ch.10.
31. *Ukrainska kooperatsiia // Ukrainska nyva*. – 1929. – 10 bereznia. – Ch.11–12.
32. *Ukrainska kooperatsiia. Kooperatyvnyi rukh na Volyni // Ukrainska nyva*. – 1926. – 24 hrudnia. – Ch.3–4.
33. *Ukrainska povoienna kooperativna orhanizatsiia na zemliakh pid Polshcheiu // Hospodarsko–kooperatyvnyi chasopys*. – 1926. – 4 lypnia. – Ch.32.
34. Chernykhivskyi H. *Kremenetske vydannia «Kobzaria» T. Shevchenka 1922 r. // Havrylo Chernykhivskyi. Portrety perom. Statti, publikatsii, spohady, retsenzii. Knyha 3. – Kremenets–Ternopil: Papirus, 2008. – S.122–126.*
35. Bagiński B. *Spółdzielczość na Wołyniu / B. Bagiński*. – Luck: [v. w.], 1927. – 95 s.
36. *Ustawa z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach // Dz. U. R. P. – 1920. – №111. – Poz. 733.*

Davydjuk R. P., candidate of Historical Sciences, Associate Professor of History Ukraine, Rivne State Humanitarian University (Ukraine, Rivne), davrus63@gmail.com

Ukrainian political emigration and the development of cooperation in Volyn Voivodeship (1921–1926)

In the scientific article the influence and place of Ukrainian political emigrants in the development of cooperation in Volyn Voivodeship is investigated on the basis of a critical analysis of archival materials, interwar periodicals, and memoirs. It is proved that the immigrants were founders of district cooperative unions, for their assistance bookstores, banks, workshops, shops were opened. Despite internal problems, control of the Polish authorities in the first half of the 20s, they promoted the convergence of Ukrainian cooperation of Western Volyn and Eastern Galicia.

Keywords: Volyn Voivodeship, Second Rzecz Pospolita, Ukrainian political emigrants, cooperation.

Давидюк Р. П., кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины, Ривненский государственный гуманитарный университет (Украина, Ривне), davrus63@gmail.com

Украинская политическая эмиграция и развитие кооперации в Волынском воеводстве (1921–1926 гг.)

На основе критического анализа архивных материалов, межвоенной периодики, воспоминаний исследуется влияние и место украинских политических эмигрантов в развитии кооперации в Волынском воеводстве. Доказано, что эмигранты стали основателями повитовых кооперативных союзов, при их содействии открывались книжные лавки, банки, мастерские, магазины. Несмотря на внутренние проблемы, контроль польской власти в первой половине 20-х гг. они содействовали сближению украинской кооперации Западной Волыни и Восточной Галичины.

Ключевые слова: Волынское воеводство, Вторая Речь Посполита, украинские политические эмигранты, кооперация.

* * *

УДК 94(477.4:477.7):314.15.044«1920/1930»

Розовик О. Д., кандидат історичних наук, викладач кафедри україністики, Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця (Україна, Київ), lesya1988@gmail.com

УЧАСТЬ ХОДАКІВ ВОЛИНИ У ВИБОРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ДЛЯ ПЕРЕСЕЛЕННЯ НА ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ (1920–ті – ПОЧАТОК 1930–х РР.)

Поставлено мету дослідити маловивчену в історичній науці участь ходаків в допомозі організації переселенського руху в УСРР у 1920-х – початку 1930-х рр. Зазначається, що ходоцтво як явище з'явилося у Російській імперії в середині XIX ст. Ходаками називалися люди, яких сільські громади обирали і посилали до повітових, губернських та інших адміністрацій з дорученням домагатися вирішення тих чи інших соціальних, економічних, культурних та інших питань, які, внаслідок різних причин, не вирішували органи влади.

Ходаки брали участь і в переселенських процесах, які активно розпочалися у Російській імперії після скасування кріпосного права (1861 р.) і тривали включно до початку Першої світової війни. У період Столипінської аграрної реформи у ходоцькому русі у східні райони Російської імперії щорічно брало участь 90–120 тис. ходаків. Головне завдання, яке вирішували ці посланці від сільських громад, був вибір нових територій для переселення на них малоземельних селян і, найголовніше, вибір придатних для ведення сільського господарства земель.

З новою хвилею переселенського руху в Україні на початку 1920-х рр., відродився і ходоцький рух, у тому числі й на Волині. За рішенням місцевих переселенських комісій, кожна сільська громада, де було безземельне селянство і яка отримала право на переселення у республіканській та Всесоюзній колонізаційній фонди, обирала ходаків. Як правило, один ходак обирався від 5–8 і більше сімей. Вони обстежували ділянки землі, виділені їхнім односельчанам під поселення і або давали дозвіл на переїзд сім'ям, або відмовлялися від них, якщо ці землі були непридатними для ведення сільського господарства. Вже розпочинаючи з 1921 р., з сіл Волині у південні райони республіки щорічно відправлялося по декілька сотень ходаків. Вони вибирали землі під поселення й, у значній мірі, допомагали державним органам вільно успішно виконати план переселення малоземельного селянства Волині на вільні землі Півдня України.

Ключові слова: обезземелення селян, ходоки, орні землі, переселення, освоєння територій.

Процес переселення безземельного і малоземельного сільського населення Волинської губернії на вільні землі південних районів України і на схід Російської імперії розпочався практично вже після трьох розподілів Речі Посполитої і тривав включно до початку Першої світової війни. Але незважаючи на те, що лише за період з 1896 по 1914 рр. з краю на переселення в різні райони Російської імперії виїхало майже 63 тис. селян [18, с. 360], проблема малоземелля селянства залишалася актуальною і на початку 1920-х років. Авторка цієї статті вже неодноразово у своїх публікаціях зверталася до цієї проблеми і на основі аналізу архівних документів зробила висновки, що основні причини, які викликали обезземелення селянства Волині були такі: по–перше – природний приріст населення; по–друге – міграція на Волинь сільського населення з Польщі, Білорусії, Чехії, Німеччини та окремих інших європейських країн. Це в комплексі призводило до того що отримані селянами земельні наділи були невеликими (0,5 – 0,8 дес. на душу населення) і не відповідали мінімальним прожитковим нормам [12, арк. 73; 15, арк. 31]. По–третє – не всюди